

НАТАЛІЯ ОЛЕГІВНА РАСТОРГУЄВА,*Харківський національний університет внутрішніх справ;* <https://orcid.org/0000-0002-1234-2767>,*e-mail: natalina.r@i.ua***ПАНДЕМІЯ ЯК ПРАВОВА ПЕРЕДУМОВА ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДЕЯКИХ СПЕЦІАЛЬНИХ ПРАВОВИХ РЕЖИМІВ**

Статтю присвячено дослідженню пандемії як правової передумови запровадження спеціальних правових режимів. Зазначено, що осмислення сутності пандемії як явища зі сфери медицини та соціальних відносин указує про те, що пандемія спричиняє не лише медичні та інші соціальні наслідки, а ще й юридичні. Визначено юридичну природу правових режимів, а також здійснено їх класифікацію. Зазначено, що пандемія є передумовою запровадження режиму надзвичайного стану. Із метою усунення пандемії мають бути вжиті такі заходи: карантинні заходи; евакуація населення; спеціальний порядок розподілення продуктів харчування і предметів першої необхідності; мобілізація; зміна графіків роботи підприємств, установ та організацій.

Ключові слова: *правовий режим, пандемія, епідемія, законодавство, види правових режимів, ознаки правового режиму, правове регулювання.*

Оглядова стаття

ВСТУП. Життя і здоров'я людини у правовій державі визнаються найвищими соціальними цінностями. За цих обставин створення необхідних правових та інших соціальних умов, які перетворюють наведене конституційне положення в реальність, обумовлюють дослідження багатьох як юридичних, так і інших питань, пов'язаних з усуненням негативних наслідків, спричинених масовими захворюваннями людей. Все це об'єктивно детермінує всебічний науковий аналіз особливостей забезпечення прав людини в умовах пандемії, осмислення ролі Національної поліції України в запобіганні негативним наслідкам, спричиненим пандемією, а також у гарантуванні прав людини в подібних екстраординарних ситуаціях.

Не менш значущими як для фундаментальної, так і для галузевої юридичної науки є проблеми визначення підстав запровадження деяких спеціальних правових режимів, а також можливості віднесення до них такої підстави, як несприятлива пандемічна ситуація або в цілому в країні, або в окремому регіоні. Також усебічно повинен бути охарактеризований такий правовий аспект надзвичайної ситуації, як особливості гарантування прав людини в умовах надзвичайних правових режимів, спричинених пандемією. Все це обумовлює наукову та прикладну значущість аналізу досліджуваної тематики.

МЕТА І ЗАВДАННЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. *Мета* наукової роботи полягає в напрацюванні цілісної наукової концепції як теоретичних,

так і практичних питань щодо забезпечення прав людини в умовах пандемії, а також у визначенні шляхів і перспектив удосконалення механізму їх захисту.

Досягнення репрезентованої мети обумовлює вирішення низки дослідницьких завдань, а саме:

- комплексно розглянути існуючі наукові підходи у напрямі напрацювання дефініції поняття «пандемія»;

- виокремити основні особливості пандемії як передумови запровадження деяких правових режимів;

- всебічно охарактеризувати національне законодавчого та інституційний механізм захисту прав людини в умовах надзвичайних правових режимів, спричинених пандемією, а також сформулювати на цій основі авторське бачення основних шляхів удосконалення зазначеного механізму з виокремленням конкретних трансформаційних нововведень.

ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ. Питанням пандемії в сучасних наукових доробках присвячено достатньо багато уваги. Зокрема, В. Луканова (2018) всебічно розглянула підходи до розуміння поняття «пандемія», проаналізувала клінічний концепт пандемії, а також дослідила підходи до з'ясування сутності охарактеризованого явища. Є. Харитонов (2020) здійснив спробу дати визначення поняттю «пандемія» та виокремити основні ознаки цього явища. Н. Лук'янова та О. Зайцева (2021) дослідили особливості впливу коронавірусу на соціально-економічні і трудові права. Вони проаналізували

зміни в законодавстві України та деяких країн світу, що стосуються пандемії коронавірусу, акцентуючи увагу на захисті трудових прав працівників під час уведення карантину. В. Фрончко та В. Цьомик (2020) приділили увагу особливостям впливу пандемії коронавірусу на особливості дії цивільно-правових угод.

Правові режими розглядали Л. Вакарюк (2016; 2018), М. Саакян (2015) та І. Соколова (2004; 2014), які комплексно дослідили підходи до розуміння та визначили ознаки категорії «правовий режим». Н. Коваленко (2019) здійснила спробу розглянути сучасні підходи до розуміння категорії «правовий режим», а також окреслила її основні характеристики. Н. Харченко (2016; 2018; 2019) виокремлює види й основні елементи правового режиму, беручи за основу систему нормативно-правових актів, що регулюють встановлення правового режиму. Л. Чистоклетов, О. Хитра та Л. Остапенко (2018) проаналізували систему нормативно-правових актів, які безпосередньо регулюють установаження та припинення дії правових режимів, а також приділили увагу характеристикам ознак і визначенню змісту надзвичайних правових режимів. О. Яковлев (2015) усебічно аналізує підходи до розуміння категорії «правовий режим», звертає увагу на основні недоліки існуючих концепцій щодо означеної категорії.

Незважаючи на викладене вище, комплексного дослідження, яке б визначало пандемію як правову передумову запровадження деяких спеціальних правових режимів, у вітчизняній юриспруденції не проводилося, що і визначає актуальність нашого дослідження.

Емпіричну основу дослідження склали Конституція України, інші акти вітчизняного законодавства, що стосуються предмета дослідження, міжнародно-правові акти, які стосуються проблематики забезпечення прав людини в умовах пандемії.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ. Методологічною основою дослідження є сукупність філософських, загальнонаукових, конкретно-наукових та спеціально-юридичних методів пізнання. Методологічний плюралізм став дороговказом для пошуку шляхів вирішення правових проблем розвитку прав людини в контексті запровадження спеціальних правових режимів. Завдяки формально-логічному методу репрезентовано структуру інституту прав людини. Логіко-семантичний метод став у нагоді під час осмислення доктринальних і конституційних засад спеціальних правових режимів. Застосування системного методу сприяло визначенню на науковому рівні пан-

демії як елемента спеціального правового режиму.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТА ДИСКУСІЯ. Пандемія стрімко увірвалась у наше життя, і весь світ змушений пристосовуватися до нових умов, які поступово стають новою нормою¹. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я, «пандемія - це поширення нового захворювання у глобальних масштабах з ураженням частини населення за відносно короткий проміжок часу»².

В юридичній літературі пандемія розуміється як: глобальна соціально-екологічна епідеміологічна система, що забезпечує збереження та розповсюдження інфекцій у планетарному масштабі; єдність просторових масштабів розповсюдження захворювання, її загальнолюдської значущості й актуальності, планетарної гостроти та небезпеки, соціоприродної та біосоціальної універсальності; переплетіння на планетарному (світовому й загальнолюдському) рівнях соціально-економічних, політико-ідеологічних, культурних, біосоціальних і соціоприродних епідеміологічних проблем. Ці визначення створюють коло, в якому можлива та необхідна не лише профільно-наукова, але й філософська дискусія. Охоплення пандемії передбачає не поєднання або змішування, а комплементарність філософського та медичного, вірусологічного, епідеміологічного дискурсів. Різні клінічні картини описуються саме за допомогою останніх, їх аспекти у тексті присутні, але розгляд пандемії належить іншій площині. Рефлексивна соціальна філософія займається історичними, суспільними процесами, місцем людини в них, продукуючи певні соціокультурні концепти, тому пандемія повинна бути розглянута в контексті цих процесів й описана за допомогою відповідних концептів. Саме із системної точки зору головною в пандемії є її антисистемна сутність. Інакше кажучи, пандемія являє собою глобальну соціально-екологічну епідеміологічну систему, яка забезпечує збереження та розповсюдження інфекцій у всьому світі. З одного боку, така властивість спрямована на руйнацію життя в біологічному і соціальному

¹ Патій Ю. Юридичний бізнес Covid-ної ери // Юридична газета online : сайт. 25.11.2022. URL: <https://yur-gazeta.com/dumka-eksperta/yuridichniy-biznes-covidnoyi-eri.html> (дата звернення: 10.05.2022).

² Пандемія чи епідемія: у чому різниця? // Освітня асамблея : сайт. 14.03.2020. URL: <https://www.ea.org.ua/2020/03/14/pandemic/> (дата звернення: 10.05.2022).

сенсі, а з іншого, – включає в себе певні механізми протидії.

Пандемія – найвищий ступінь розвитку епідемії, що поширилася на більшість населення однієї чи кількох країн. Якщо хвороба охоплює одночасно багато людей, виникає епідемія, яка може перерости в пандемію, наприклад, пандемію грипу, яка іноді уражає населення кількох країн (Білодід та ін., 1975). Як бачимо, в науковій літературі пандемія тісно пов'язана з епідемією. Тобто сьогодні поширення епідемії на кілька країн або континентів називають пандемією¹. Тому слід звернути увагу і на визначення сутності категорії «епідемія».

У медичній енциклопедії надається таке визначення: «Епідемія (грец. *πιδημία*, від *πίδημος* – поширений у народі) – масова захворюваність населення на інфекційну хворобу, що прогресує в часі та просторі в межах певного регіону і значно перевищує рівень, зареєстрований на цій території впродовж низки років. Виникнення епідемії завжди пов'язують із соціальними та біологічними чинниками. Взаємодія біологічних чинників з інфікованим організмом призводить до виникнення захворювання, за несприятливих соціальних умов (військові конфлікти, зміни соціальної та економічної систем, масові міграції населення, неврожаї, порушення екологічної рівноваги та ін.) – до подальшого активного поширення захворюваності у популяції людини окремих регіонів із розвитком епідемії і навіть *пандемії*»².

Охарактеризувати епідемію або епідеміологічну ситуацію можна тим, що в цей час рівень захворюваності значно збільшується і перевищує той, який було зафіксовано раніше в аналогічний період на визначеній території. Залежно від низки обставин епідеміологічний показник може характеризуватися різною інтенсивністю. Ця обставина також залежить і від способу передачі епідеміологічного збудника. До цих способів ми можемо віднести водні, харчові, контактнo-побутові, повітряно-краплинні, трансмісивні тощо. Швидкість розповсюдження епідеміологічних показників і самої епідемії тісно пов'язані з особливостями механізму виникнення та еволюції хвороби, а також з особливостями навколишнього

середовища, яке може сприяти поширенню збудника інфекційного захворювання. Варто також брати до уваги, що за формами перебігу можна виокремити вибухоподібну та мляву епідемії. Вибухоподібна епідемія виникає шляхом одномоментного (миттєвого) зараження людей за умови швидкої передачі збудника хвороби. Млява ж епідемія розвивається за умови повільного підвищення та зниження рівня захворюваності. Виходячи з означеного і провівши комплексне дослідження відповідної наукової літератури, можемо стверджувати, що епідемії зі значним ступенем захворюваності, які розповсюджуються на значні за обсягом території, мають назву «пандемії»³.

До соціально-біологічних факторів, що впливають на динамічність передачі інфекції, належить кількість людей, які піддаються небезпеці зараження. При одиничних захворюваннях у сім'ї або квартирі ймовірність нових заражень більш або менш обмежена. Якщо захворювання виникло в гуртожитку, школі, дитячому садку, дитячому будинку тощо, ця ймовірність значно більше. Бактеріальне забруднення водопровідної системи загрожує здоров'ю та життя незмірно більшої кількості людей.

Багато існує також інших причин, що являють собою поєднання біологічних і соціальних факторів, які впливають на динамічність передачі інфекції. Їх можна розподілити на дві групи. Першу групу складають фактори, що стримують і уповільнюють передачу інфекції: мала заселеність місцевості; відсутність природних вогнищ трансмісивних інфекцій; стабільність місцевого населення; комунальний благоустрій населених місць; сприятливі житлові умови і вільне розміщення в оселях; досить хороші санітарні умови на виробництві; високий рівень санітарної культури населення, зокрема працівників дитячих установ, підприємств харчової промисловості, громадського харчування і торгівлі продовольчими товарами; можливість проведення планової масової специфічної профілактики інфекцій; високий рівень клінічного та лабораторного обслуговування населення; добре організована та проведена гігієнічна і протиепідемічна робота серед населення (контроль над санітарним станом, умовами праці й побуту населення, комунальними, дитячими установами, громадським харчуванням і продажем харчових

¹ Що таке епідемія // Заклади освіти в умовах епідемії : сайт. URL: <http://sepi.multycourse.com.ua/ua/page/15/50> (дата звернення: 10.05.2022).

² Епідемія // Енциклопедія сучасної України : сайт. URL: https://esu.com.ua/search_articles.php?id=17931 (дата звернення: 10.05.2022).

³ Епідемія // Фармацевтична енциклопедія : сайт. URL: <https://www.pharmacencyclopedia.com.ua/article/2362/epidemiya> (дата звернення: 10.05.2022).

продуктів; добре проводяться обстеження епідемічних вогнищ, робота в осередках інфекції, виявлення та знешкодження носіїв інфекції, заходи проти занесення інфекцій з-за кордону) тощо. Другу групу складають фактори, що сприяють прискоренню процесу передачі інфекції: велика щільність населення на певній території; наявність природних вогнищ трансмісивних інфекцій; рухливість місцевого населення (постійне чи періодичне поповнення населення за рахунок приїжджих з інших місць країни чи з-за кордону); недостатність комунального благоустрою і скупченість в оселях; порушення санітарного режиму праці на виробництві; недостатній рівень санітарної культури населення; погана організація щеплень або неможливість здійснення масової специфічної профілактики (відсутність науково перевірених засобів специфічної профілактики при низці інфекцій, відсутність або нестача препаратів для масової імунізації тощо); незадовільна організація клінічної, лабораторної та санітарно-протиепідемічної допомоги населенню. Кількість факторів обох груп цим переліком не обмежується¹.

Осмилення сутності пандемії як явища зі сфери медицини та соціальних відносин указує на те, що пандемія спричиняє не лише медичні та інші соціальні наслідки, а ще й юридичні. Це дає підстави стверджувати про конвергенцію знань у сфері санітарії, медицини, а також юриспруденції.

Розглядаючи пандемію як передумову запровадження деяких спеціальних правових режимів, варто визначити сутність саме правового режиму. Так, концепт правового режиму відіграє значущу роль у системі правового регулювання суспільних відносин. Слід погодитись із Т. Мінкою (2012), що проблематика запровадження та функціонування правових режимів із метою належного правового регулювання суспільних відносин є нагальним питанням сьогодення. Ця теза знаходить своє висвітлення у низці наукових доробок і системі нормативно-правових актів, які розглядають правовий режим як комплексну правову категорію. Це обумовлюється кількома підставами. По-перше, «режимне регулювання» змінило підходи, вийшовши на новий рівень, еволюціонувавши від відомчого нормотворення до регулювання на рівні законодавства. По-друге, особливості публічного управління є певним режимом, що забезпечує належну

діяльність у межах правових норм органів виконавчої влади в межах їх компетенції. По-третє, у сучасному світі з'являється все більше суспільних відносин, що потребують режимних правил, які забезпечують їх функціонування на належному рівні. По-четверте, правові режими є специфічною формою адміністративного впорядкування суспільних відносин у нестандартних умовах. По-п'яте, за допомогою правових режимів здійснюється об'єднання та розподіл правових заходів, що залежать від видової характеристики суспільних відносин, мети, яку вони ставлять, а також від завдань, що має на меті об'єднання їх з іншими політичними, економічними, інформаційними заходами.

Досліджуючи підходи до розуміння правових режимів, учені виокремлюють їх основні ознаки: встановлюються та забезпечуються державою; визначають правила поведінки в конкретних суспільних відносинах; являють собою встановлений державою порядок правового регулювання; створюють певні підходи до забезпечення сприятливого або несприятливого ступеня суб'єктивних інтересів (Коссе, 2010, с. 26). Комплексне дослідження сутності правових режимів відіграє значну роль у процесі правотворчості і процесі правозастосування. Завдяки їх аналізу можна запровадити вдосконалення механізмів регулювання суспільних відносин.

Широке використання терміна «правовий режим» зустрічається в різних галузях права, зокрема адміністративній, земельній, сімейній, кримінально-виконавчій, фінансовій, інформаційній, господарській тощо. Це поняття також використовується в різних значеннях і стосовно різних об'єктів. Наприклад, у теорії держави і права використовують поняття «законність», під яким розуміють режим суспільно-політичного життя, що створюється всіма суб'єктами права (державними органами, посадовими особами, громадянами та їх об'єднаннями) у результаті однозначного розуміння та неухильного здійснення (дотримання, виконання, використання, застосування) нормативних положень конституції, законів, підзаконних актів, які їм не суперечать, та інших джерел права і піднормативних актів (Мінка, 2012, с. 124; Скакун, 2007, с. 715).

Віднесення правового режиму саме до правових явищ зумовлюється особливостями початку і припинення правового регулювання суспільних відносин, у якому не останню роль відіграє режимний вплив (Коваленко, 2019, с. 255; Морозова, 1985, с. 27).

С. Кузніченко (2006, с. 123) досліджуване явище розглядає крізь призму результату

¹ Епідемія // Медична енциклопедія : сайт. URL: <http://medical-enc.com.ua/epidemia.htm> (дата звернення: 10.05.2022).

регулятивного впливу на суспільні відносини системи (певного набору) юридичних факторів, що притаманні галузі права і встановлюють оптимальне функціонування зазначених суспільних відносин. Вважаємо, що вчений цю категорію розглядає доволі вузько та категорично загострює увагу на розумінні правового режиму саме як результату регулятивно-правового впливу. Дослідники А. Малько та К. Шундигов (2003, с. 18) пропонують розглядати правовий режим не лише як результат, а і як певний підхід до умов і методів запровадження правового регулювання, певну дію права, яка є необхідною для досягнення відповідної мети. Також вони констатують, що правовий режим виступає функціональною характеристикою права.

Слід зазначити, що розглянуті наукові підходи до розуміння змісту категорії «правовий режим» висвітлюють основні ознаки цього явища: регулювання, порядок регулювання та засоби (юридичні) регулювання.

Н. Коваленко (2019, с. 255) розглядає ознаки, притаманні правовому режиму, як «певний порядок правового регулювання, який знаходить своє відображення в комплексі правових засобів, що втілюють особливе поєднання взаємодіючих дозволів, заборон і позитивних зобов'язань і втілюють специфічний напрямок регулювання». На думку науковця, кожен правовий режим є, зрештою, режимом; необхідно враховувати основні зазначені відтінки цього слова, зокрема те, що правовий режим виражає ступінь визначеності правового регулювання, наявність певних обмежень чи переваг, допустимий рівень активності суб'єктів, межі їх юридичної незалежності. Тому розглядаючи правові категорії, зазвичай ми говоримо, наприклад, про жорсткі чи м'які правові режими. Таку позицію підтримує і В. Мальцев (2015), надаючи означеному явищу таке визначення: «Правовий режим – це сукупність юридичних засобів, яку встановлює й забезпечує держава, нормативне регулювання конкретних суспільних відносин шляхом обмеження одних і стимулювання інших сторін діяльності окремих суб'єктів права». Отже, маємо зазначити, що йдеться вже не лише про можливі обмеження, а й про потенційні стимули, тобто (узагальнено) про зміни обсягу прав і свобод особи в режимних умовах.

Д. Бахрах (2008, с. 201) під правовим режимом пропонує зрозуміти систему норм, які регулюють діяльність, відносини між людьми щодо певних об'єктів. Правовий режим тлумачиться вченим як комплекс суспільних відносин щодо конкретної діяльності, закріплених правовими нормами та забезпечених

організаційними засобами. Необхідність правових режимів зумовлена особливістю певних суспільних відносин, які потребують використання специфічних форм і методів діяльності, закріплених у системі прав та обов'язків суб'єкта правового режиму (Коваленко, 2019, с. 255).

В юридичній науці розроблено низку підходів, за допомогою яких можна здійснити класифікацію правових режимів, визначити їх види та надати порівняльну характеристику. Автори праць, присвячених вивченню окремих правових режимів певних об'єктів, нерідко використовують поняття «спеціальний правовий режим», «галузевий правовий режим», «пільговий правовий режим», «режим максимального сприяння» тощо. Проте характеристика окремих видів юридичних режимів, що пропонується в межах таких досліджень, є фрагментарною та не відтворює загальної картини видів правових режимів, що дає змогу визначити специфічні ознаки кожного з них та характер взаємозв'язку між ними.

Насамперед, існують первинні та вторинні правові режими. І. Гайдамака (2008, с. 123) зазначає, що первинні правові режими – це такі комплекси правових засобів, які виражають загальні та вихідні відносини способів правового регулювання у цій сфері суспільного життя. Вторинні правові режими – це певні модифікації загальних режимів, які передбачають або особливі блага та переваги, відображені у додаткових правах, або спеціальні обмеження, що відображаються в додаткових заборонах чи позитивних зобов'язаннях.

І. Гайдамака (2008, с. 124–125) також виокремлює загальні та спеціальні правові режими. Сутність загального режиму в тому, що встановлений їм порядок регулювання поширюється на всіх суб'єктів права, що функціонують у сфері правового регулювання. Якщо норма права встановлює інше, але водночас те саме коло суб'єктивних прав і юридичних обов'язків різних суб'єктів права стосовно одного й того ж об'єкта правового регулювання, виникає новий вид правового режиму – особливий правовий режим. Отже, зазначимо, що такий режим – це особливий порядок правового регулювання певних суспільних відносин, який устанавлюється стосовно того чи іншого кола об'єктів або сфер їх діяльності й відрізняється від загального режиму переважною чи обмежувальною спрямованістю регулювання відповідно до суспільних інтересів. Він проявляється у всіх елементах її механізму, зокрема через гарантії, пільги, форми державної підтримки, обмеження, заборони та додаткові підстави юридичної відповідальності.

Популярним є поділ правових режимів на загальнодозвільні та спеціальнодозвільні, які утворюються шляхом сполучення дозволів і заборон, є найбільш поширеними і такими, що часто використовуються. Загальнодозвільний режим ґрунтується на принципі «дозволено все, що прямо не заборонено законом», або «все інше» має бути чітко регламентовано законом. Правовий режим дозвільного профілю характеризується тим, що суб'єкти мають лише ті права, які прямо закріплені в законі. Спеціальнодозвільний режим ґрунтується на принципі «заборонено все, крім дозволеного».

Не слід відносити до елементів правового режиму види правового регулювання, тому що останні не мають самостійного значення. Вони відображають те, які можливі випадки поєднання наведених елементів правових режимів і в яких відносинах такі поєднання слід використовувати.

Із точки зору об'єкта регулювання можна говорити про матеріальні та процесуальні режими. Матеріальні режими встановлюються при врегулюванні прав і обов'язків суб'єктів права (наприклад, прав і обов'язків працюючих, підстав розірвання трудового договору). Натомість встановлюються процесуальні режими, коли здійснення та захист цих прав або здійснення обов'язків регулюються із залученням суб'єктів влади (наприклад, режим наглядової діяльності органів Держгірпромнагляду).

Правові режими також можна поділити на приватноправові і публічноправові. Приватноправові режими встановлюються при регулюванні більшості трудових відносин і характеризуються перевагою дозволів як способів регулювання, диспозитивного методу і загальнодозвільного типу правового регулювання, наявністю рекомендаційного (та/або заохочувального) регулювання, позовною формою захисту прав, широкою автономією суб'єктів права у врегулюванні відносин тощо. Публічноправові режими зумовлюють домінування заборон і зобов'язань, імперативного методу і часто спеціальнодозвільного типу правового регулювання, покладення ініціативи щодо захисту прав на компетентні органи, централізоване та максимально деталізоване регулювання тощо.

За функціональним призначенням режими класифікуються на регулюючі й охоронні. Регулюючі режими стосуються ситуації, в якій сторони належним чином здійснюють свої права (повноваження) та обов'язки. Охоронні режими функціонують у ситуаціях захисту і відновлення порушених прав (Яковлев, 2015, с. 83).

Правовий режим надзвичайного стану є не лише одним з особливих правових режимів суб'єктів влади у виняткових обставинах, а й інструментом, основним завданням якого є захист прав, свобод, законних інтересів людини та громадянина, забезпечення конституційного впорядкування та нормалізації життя суспільства.

Аналізуючи законодавчі акти, вітчизняний і зарубіжний досвід, важливим аспектом у процесі дослідження правового явища є виявлення підстав, за яких він може бути введений у дію:

1) наявність дійсно критичної ситуації (*пандемія в цьому випадку розглядається саме як критична ситуація*);

2) законодавство має містити відповідні норми стосовно правового режиму заздалегідь, тобто насамперед йдеться про закріплення в нормативно-правових актах таких положень до моменту впровадження надзвичайного стану;

3) наявність особливостей та умов припинення такого режиму, коли відновлюється дія та гарантування всіх прав і свобод, які зазнали певних обмежень (Ковалів, Рутар, Павлишин, 2015, с. 181).

Порядок встановлення особливого правового режиму регламентується нормами Конституції України¹ та Законом України «Про правовий режим надзвичайного стану». Згідно зі ст. 4 зазначеного Закону «передбачено умови, за наявності яких режим надзвичайного стану може бути застосований. Він має місце за:

1) тяжких надзвичайних ситуацій, які мають техногенний чи природний характер і становлять небезпеку життю і здоров'ю значної кількості населення;

2) масових терактів, за яких гинуть люди чи руйнуються важливі об'єкти забезпечення життєдіяльності;

3) міжнаціональних і міжконфесійних конфліктів, які несуть пряму загрозу громадянам і порушують нормальне функціонування органів державної влади, місцевого самоврядування;

4) масових безладів, яким притаманне насильство, що обмежує права і свободи громадян;

5) спроб захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу держави з використанням насильства;

¹ Конституція України : Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // База даних (БД) «Законодавство України» / Верховна Рада (ВР) України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр> (дата звернення: 10.05.2022).

6) масового переходу кордону України з території суміжних держав;

7) потреби відновлення конституційного правопорядку і належного функціонування органів державної влади»¹.

Надзвичайний стан не може вступати в дію без особливих на те умов, тобто повинна існувати реальна загроза, яка посягає на безпеку громадян чи конституційний лад відповідного державного утворення. Згідно з нормами ст. 5 спеціального Закону в нашій державі Президент України має видати Указ, який закріплює введення в дію надзвичайного стану². Указ глави держави має імперативний характер, а тому повинен в обов'язковому порядку виконуватися органами державної влади, органами місцевого самоврядування, їх органами, посадовими особами та громадянами України.

У разі надзвичайних ситуацій техногенного або природного характеру відповідно до ст. 17 Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану» «в якості допоміжних заходів можуть бути застосовані евакуація населення; запровадження для юридичних осіб квартирної повинності; встановлення заборони стосовно будівництва або розширення підприємств; введення в дію карантинних заходів; застосування спеціального порядку щодо розподілення продуктів харчування і предметів першої необхідності; мобілізація; зміна графіків роботи підприємств, установ чи організацій. Як допоміжні на підставі ст. 18 спеціального закону через масові порушення громадського порядку можуть бути застосовані такі заходи:

1) комендантська година;

2) перевірка документів чи особистий огляд речей, транспорту, житлових приміщень, вантажу, багажу громадян;

3) тимчасова заборона на продаж зброї, отруйних або сильнодіючих речовин, а також алкоголю;

4) тимчасове вилучення у громадян зареєстрованої вогнепальної і холодної зброї, а у

підприємств, установ і організацій – навчальної техніки, вибухових, радіоактивних речовин тощо;

5) особи, які порушують громадський порядок, можуть бути вислані з місця проживання за особистий рахунок»³.

ВИСНОВКИ. Термін «пандемія» переважно використовується в медичній сфері, однак фактори, які спричиняють пандемію, мають значення не лише в межах галузей медицини або санітарії, а й тягнуть (порушують) за собою гострі соціальні наслідки, враховуючи правові. Зокрема, до них ми можемо віднести належне нормативне регулювання, дотримання санітарних умов на виробництві, в закладах громадського харчування, при продажі харчових продуктів. Також до цих факторів віднесено і належне правове регулювання роботи медичних закладів. Отже, боротьба з пандемією не лише медична галузь знань, але й соціальна, зокрема правова.

Осмилення пандемії в юридичному ракурсі детермінує її аналіз крізь призму положень Закону України «Про правовий режим надзвичайного стану». У названому законодавчому акті закріплено сутність цього правового явища, порядок запровадження і припинення, особливості здійснення своїх обов'язків органами публічної влади протягом часу, на який встановлено надзвичайний стан, а також регламентуються права, свободи, інтереси населення, юридичних осіб і встановлюється відповідальність за порушення чи недотримання заходів запровадженого режиму.

Враховуючи наведені юридичні приписи, можемо констатувати, що пандемія є передумовою запровадження режиму надзвичайного стану. У його межах із метою усунення пандемії мають бути запроваджені такі заходи: карантинні заходи; евакуація населення; спеціальний порядок розподілення продуктів харчування та предметів першої необхідності; мобілізація; зміна графіків роботи підприємств, установ та організацій.

СПИСОК БІБЛІОГРАФІЧНИХ ПОСИЛАНЬ

1. Бахрах Д. Н., Россинский Б. В., Стариков Ю. Н. Административное право : учебник. М. : Норма, 2008. 816 с.
2. Вакарюк Л. В. Ознаки правового режиму в теорії права. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. 2018. Т. 1, вип. 50. С. 11–14.
3. Вакарюк Л. В. Поняття та сутність правового режиму. *Публічне право*. 2018. № 1. С. 223–229.

¹ Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 № 1550-III // БД «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14> (дата звернення: 10.05.2022).

² Там само.

³ Там само.

4. Вакарюк Л. Основні підходи до розуміння поняття «правовий режим». *Підприємництво, господарство і право*. 2016. № 12. С. 196–201.
5. Гайдамака І. О. Правовий режим: поняття та види. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2008. Вип. 15. С. 120–127.
6. Коваленко Н. До питання про визначення поняття та ознак правового режиму. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 254–258.
7. Ковалів М. В., Рутар А. І., Павлишин Ю. В. Порядок і підстави введення правового режиму надзвичайного стану. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2015. № 6. С. 180–188.
8. Коссе Д. Д. Значення та сутність правового режиму в правовій системі України. *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 25–29.
9. Кузніченко С. О., Басов А. В. Закон України «Про правовий режим надзвичайного стану»: наук.-практ. комент. Харків: Прометей-Прес, 2006. 380 с.
10. Лук'янова Н., Зайцева О. Пандемія коронавірусу: правові механізми захисту трудових та соціальних прав працівників: посібник. Київ: МГО «Соціальні ініціативи з охорони праці та здоров'я», 2021. 38 с.
11. Луканова В. В. Пандемія як антисистема: аналіз конститутивних аспектів. *Грані*. 2018. Т. 21, № 11. С. 86–93.
12. Малько А. В., Шундиків К. В. Цели и средства в праве и правовой политике: монографія. Саратов: Изд-во ГОУ ВПО «Саратовская государственная академия права», 2003. 180 с.
13. Мальцев В. В. Особливості забезпечення правового режиму антитерористичної операції органами внутрішніх справ України. *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2015. № 20. С. 266–270.
14. Мінка Т. П. Онтологічна характеристика правового режиму. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 123–127.
15. Морозова Л. А. Конституционное регулирование в СССР. М., 1985. 288 с.
16. Саакян М. Б. Правовий режим як особливий порядок регулювання суспільних відносин. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 1. С. 14–16.
17. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс): учебник. Харьков, 2007. 840 с.
18. Словник української мови: в 11 т. / АН УРСР, Ін-т мовознавства; за заг. ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1975. Т. 6. 832 с.
19. Соколова І. О. Правовий режим як категорія правової науки: монографія. Харків: Право, 2014. 152 с.
20. Соколова І. О. Правовий режим: поняття, особливості, різновиди: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2004. 24 с.
21. Фрончко В., Цьомик В. Пандемія коронавірусу (COVID-19) як форс-мажорна обставина щодо виконання договірних зобов'язань. *Актуальні проблеми правознавства*. 2020. Вип. 2. С. 125–130.
22. Харитонов Є. О. Пандемії від Стародавнього Риму до Ковід-19: незасвоєні уроки // Епідемії в Європі і право: від Риму до COVID-19: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 12 черв. 2020 р.) / Нац. ун-т «Одеська юридична академія». Одеса: Фенікс, 2020. С. 9–13.
23. Харченко Н. П. Види правових режимів: плюралізм наукових підходів. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Вип. 1 (22). С. 25–28.
24. Харченко Н. П. Правовий режим: окремі загальнотеоретичні аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2016. Вип. 2, т. 1. С. 32–35.
25. Харченко Н. П. Структура правового режиму: загальнотеоретична характеристика. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2019. Вип. 1 (26). С. 24–27.
26. Чистоклетов Л. Г., Хитра О. Л., Остапенко Л. О. Поняття, ознаки та зміст правових режимів, що запроваджуються під час виникнення кризових ситуацій. *Path of Science*. 2018. Vol. 4, No. 3. Pp. 6001–6006.
27. Яковлев О. А. «Правовий режим»: підходи до визначення поняття. *Право та інновації*. 2015. № 2 (10). С. 80–85.

REFERENCES

1. Bakhrakh, D. N., Rossynskiy, B. V., & Starilov, Yu. N. (2008). *Administrative law*. Norma.
2. Bilodid, I. K. (Ed.). (1975). *Dictionary of the Ukrainian language* (Vol. 6). Scientific thought.
3. Chystokletov, L. H., Khytra, O. L., & Ostapenko, L. O. (2018). Concepts, features and content of legal regimes introduced during crisis situations. *Path of Science*, 4(3), 6001-6006.
4. Fronchko, V., & Tsomyk, V. (2020). Coronavirus pandemic (COVID-19) as a force majeure event to fulfil contractual obligations. *Actual Problems of Law*, 2, 125-130.

5. Haidamaka, I. O. (2008). Legal regime: concepts and types. *State Construction and Local Self-Government*, 15, 120-127.
6. Kharchenko N. P. (2018). Types of legal regimes: pluralism of scientific approaches. *Subcarpathian Law Herald*, 1(22), 25-28.
7. Kharchenko, N. P. (2016). Legal regime: certain general theoretical aspects. *Scientific Herald of Kherson State University*, 2(1), 32-35.
8. Kharchenko, N. P. (2019). The structure of legal regimes: the general theoretical characteristic. *Subcarpathian Law Herald*, 1(26), 24-27.
9. Kharytonov, Ye. O. (2020, June 12). *Pandemics from Ancient Rome to Covid-19: lessons not learned* [Conference presentation abstract]. International Scientific and Practical Conference "Epidemics in Europe and law: from Rome to COVID-19", Odesa, Ukraine.
10. Kosse, D. D. (2010). The meaning and essence of the legal regime in the legal system of Ukraine. *Law Review of Kyiv University of Law*, 2, 25-29.
11. Kovalenko, N. (2019). To the issue of defining the concept and features of the legal regime. *Entrepreneurship, Economy and Law*, 12, 254-258.
12. Kovaliv, M. V., Rutar, A. I., & Pavlyshyn, Yu. V. (2015). The order and the grounds for the legal regime of emergency state. *Scientific Bulletin of Lviv State University of Internal Affairs*, 6, 180-188.
13. Kuznichenko, S. O., & Basov, A. V. (2006). *The Law of Ukraine "On the Legal Regime of a State of Emergency"*. Promethea-Pres.
14. Lukanova, V. V. (2018). Pandemic as an anti-system: analysis of constitutive aspects. *Grani*, 21(11), 86-93.
15. Lukianova, N., & Zaitseva, O. (2021). *The coronavirus pandemic: legal mechanisms for the protection of labor and social rights of employees*. Social initiatives for occupational health and safety.
16. Malko, A. V., & Shundykov, K. V. (2003). *Aims and means in law and legal policy*. Saratov State Academy of Law.
17. Maltsev, V. V. (2015). Peculiarities of ensuring the legal regime of the anti-terrorist operation by the internal affairs bodies of Ukraine. *The Journal of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series "Law"*, 20, 266-270.
18. Minka, T. P. (2012). Ontological characteristics of the legal regime. *Law and Society*, 3, 123-127.
19. Morozova, L. A. (1985). *Constitutional regulation in the USSR*. Moscow.
20. Saakian, M. B. (2015). Legal regime as a special procedure for regulating social relations. *South Ukrainian Law Journal*, 1, 14-16.
21. Skakun, O. F. (2007). *Theory of state and law (encyclopedic course)*. Kharkov.
22. Sokolova, I. O. (2004). *Legal regime: concepts, features, varieties* [Candidate thesis, National University "Yaroslav Mudryi Law Academy of Ukraine"].
23. Sokolova, I. O. (2014). *Legal regime as a category of legal science*. Right.
24. Vakariuk, L. (2016). Basic approaches to understanding the concept of "legal regime". *Entrepreneurship, Economy and Law*, 12, 196-201.
25. Vakariuk, L. V. (2018). Legal regime features in theory of law. *Uzhhorod National University Herald. Series: Law*, 1(50), 11-14.
26. Vakariuk, L. V. (2018). The concept and essence of the legal regime. *Public Law*, 1, 223-229.
27. Yakovlev, O. A. (2015). "Legal regime": approaches to the definitions. *Law and Innovation*, 2(10), 80-85.

Надійшла до редакції: 13.05.2022

НАТАЛЬЯ ОЛЕГОВНА РАСТОРГУЕВА,

Харьковский национальный университет внутренних дел;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1234-2767>,
e-mail: natalina.r@i.ua

ПАНДЕМИЯ КАК ПРАВОВАЯ ПРЕДПОСЫЛКА ВВЕДЕНИЯ НЕКОТОРЫХ СПЕЦИАЛЬНЫХ ПРАВОВЫХ РЕЖИМОВ

Статья посвящена исследованию пандемии как правовой предпосылки введения особых правовых режимов. Отмечено, что осмысление сущности пандемии как явления из сферы медицины и социальных отношений указывает на то, что пандемия влечет за собой не только медицинские, но и другие социальные последствия, такие как юридические. Определена юридическая природа правовых режимов, осуществлена их классификация. Отмечено, что пандемия является предпосылкой введения режима чрезвычайного положения. С целью преодоления пандемии следует ввести следующие меры: карантинные меры; эвакуация населения; специальный порядок распределения продуктов питания и

предметов первой необходимости; мобилизация; изменение графиков работы компаний, учреждений и организаций.

Ключевые слова: правовой режим, пандемия, эпидемия, законодательство, виды правовых режимов, признаки правового режима, правовое регулирование.

NATALIIA OLEHIVNA RASTORHUIEVA,

Kharkiv National University of Internal Affairs;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1234-2767>,

e-mail: natalina.r@i.ua

THE PANDEMIC AS A LEGAL PREREQUISITE FOR THE INTRODUCTION OF SOME SPECIAL LEGAL REGIMES

The article is devoted to the study of the pandemic as a legal prerequisite for the introduction of special legal regimes. Approaches to the definition of the term “pandemic” that occur in various fields are analyzed. It is noted that the pandemic is closely related to the epidemic in the scientific literature. That is, today there is a statement that the spread of an epidemic to several countries or continents is called a pandemic. It is claimed that the understanding of the essence of the pandemic as a phenomenon from the field of medicine and social relations shows that the pandemic causes not only medical and other social consequences, but also legal ones.

It is noted that the concept of legal regime plays a significant role in the system of legal regulation of social relations. The legal nature of legal regimes is determined, and their classification is carried out. The following main features of legal regimes are highlighted: they are established and provided by the state; determine the rules of behavior in specific social relations; they represent the procedure of legal regulation established by the state; they create certain approaches to ensure a favorable or unfavorable degree of subjective interests. The regulatory principles of establishing a special legal regime are analyzed.

It is concluded that the term “pandemic” is mainly used in the medical field, however, the factors that cause a pandemic are not only important within the limits of medicine or sanitation, but also entail acute social consequences, taking into account the legal.

It is noted that the pandemic is a prerequisite for the introduction of a state of emergency. In order to eliminate the pandemic, the following measures should be realized: implementation of quarantine measures; population evacuation; application of a special order regarding the distribution of food and basic necessities; mobilization; change of work schedules of enterprises, institutions and organizations.

Key words: legal regime, pandemic, epidemic, legislation, types of legal regimes, signs of legal regime, legal regulation.

Цитування (ДСТУ 8302:2015): Расторгуєва Н. О. Пандемія як правова передумова запровадження деяких спеціальних правових режимів. *Право і безпека*. 2022. № 2 (85). С. 71–80. DOI: <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.07>.

Citation (APA): Rastorhuieva, N. O. (2022). The pandemic as a legal prerequisite for the introduction of some special legal regimes. *Law and Safety*, 2(85), 71–80. <https://doi.org/10.32631/pb.2022.2.07>.